

PAKİSTAN DEVLETİNİN KURULUŞ SÜRECİNDE ALİGARH EKOLÜ

ALIGARH SCHOOL IN THE FOUNDATION PERIOD OF THE PAKISTAN STATE

“ШКОЛА ОЛИГАРХОВ” ПРИ СОЗДАНИИ ПАКИСТАНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Çiğdem KIRANŞAN*

ÖZ

XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hint alt kıtasında tamamen İngilizlerin kontrolünde olan yeni bir yönetim yapısı ve politik anlayış gelişmiştir. İngiliz hükümetinin uyguladığı olumsuz politikalar bölgedeki Müslüman liderleri, İslam kimliğini koruma ve dini hayata yön verme konusunda faaliyete geçmeye sevk etmiştir. Buna bağlı olarak gelişen fikrî hareketlilik neticesinde Hint Müslümanları çeşitli görüşler ve bu görüşler çerçevesinde oluşan ekoller doğrultusunda “ihya” sürecine girmişlerdir. Bu yeniden ihya, eğitim-öğretim alanındaki yansımalarının sonucu olarak Müslüman halkın büyük bir kesimi medreselerde yürütülen geleneksel öğretime ağırlık vermeyi tercih ederken, diğer kısmı da modern öğretim kurumlarına yönelerek üniversiteler, **yüksekokullar**, araştırma merkezleri açmışlardır. İngilizlerin Hindistan’da uyguladığı sömürgecilik politikasına karşı Seyyid Ahmed Han tarafından başlatılan, birçok liderin de katkısıyla gelişen bilinçlenme, eğitim-öğrenim faaliyetleri Aligarh ekolü olarak adlandırılır. Bu yeniden yapılanma sürecinde Aligarh Ekolü, Hint alt kıtasındaki Müslümanlarının geleceğini güven altına almak amacıyla İngilizlerle iyi geçinme siyasetini ve kurumlarda modernleşmeye gidilmesi gerektiğini benimsemiştir. Müslümanlar siyasetten uzak kaldıkları sürece Hinduların ve İngilizler karşısında siyasi, dini ve kültürel alanda kazanım elde edemeyeceklerdi. Kurmuş olduğu Aligarh kolejinde veya Üniversitesinde yetişenler güney Asya Müslümanlarının bağımsızlık hareketinin fikri alt yapısında rol oynamışlardır. Bu bağlamda bu üniversite sayesinde Müslümanlar arasında birçok sosyal, öğretici ve politik liderlerin çıkması gerçekleşebilmişti. Bu liderler Pakistan, Hindistan ve Bangladeş’in siyasi tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Hint alt kıtası, Müslüman, Aligarh Ekolü, Ahmed Han, Pakistan

ABSTRACT

From the second half of the XVIII century, a new administrative structure and political understanding developed in the Indian subcontinent, which was completely under the control

* ORCID: [0000-0001-7116-5548](https://orcid.org/0000-0001-7116-5548), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü Doktora Öğrencisi, ciğdemkiransan@gmail.com

Pakistan Devletin Kuruluş Sürecinde Aligarh Ekolü

of the British. The negative policies implemented by the British government prompted the Muslim leaders in the region to take action to protect their Islamic identity and to guide religious life. As a result of the intellectual activity that developed in connection with this, Indian Muslims entered the process of "revival" in line with various views and schools formed within the framework of these views. As a result of this revival and its reflections in the field of education, a large part of the Muslim population preferred to focus on traditional education carried out in madrasahs, while the other part turned to modern educational institutions and opened universities, colleges and research centers. The awareness, education and training activities initiated by Sayyid Ahmed Han against the colonialism policy implemented by the British in India and developed with the contribution of many leaders are called the Aligarh school. In this restructuring process, the Aligarh School has adopted the policy of getting along with the British and the need to modernize the institutions in order to secure the future of the Muslims in the Indian sub-continent. As long as Muslims stayed away from politics, they would not have gained political, religious and cultural gains against Hindus and British. Those who grew up in the Aligarh College or University, was founded played a role in the intellectual infrastructure of the South Asian Muslims' independence movement. In this context, many social, educational and political leaders were able to emerge among Muslims thanks to this university. These leaders have played important roles in the political history of Pakistan, India and Bangladesh.

Keywords: Indian subcontinent, Muslim, Aligarh School, Ahmed Khan, Pakistan

АННОТАЦИЯ

Со второй половины XVIII-го века на Индийском субконтиненте, который полностью находился под британским контролем, возникла новая административная структура и политическое понимание. Негативная политика, проводимая британским правительством, побудила мусульманских лидеров региона принять меры по защите своей исламской идентичности и управлению своей духовной жизни. В результате интеллектуальной деятельности индийские мусульмане вступили в процесс "возрождения" с различными взглядами и школами. В результате этого и размышления в области образования большая часть мусульманского населения предпочла сосредоточиться на традиционном обучении в медресе, в то время как другая часть обратилась в современные учебные заведения и открыла университеты, колледжи и исследовательские центры. План, разработанная при участии многих лидеров, по повышению уровня осведомленности, просвещения и обучения и инициированная Сайидом Ахмедом Ханом против политики колониализма, проводимого британцами в Индии, называется "школой олигархов". В этом процессе реструктуризации "школа олигархов" взяла курс на лад с британцами и модернизацию институтов, чтобы обеспечить будущее мусульман на индийском субконтиненте. Если мусульмане не вмешивались бы в политику, они не добились бы политических, религиозных и культурных успехов против индусов и британцев. Те, кто получил образование в олигархском колледже или университете, основоположником которого был Сайид Ахмед Хан, сыграли определенную роль в интеллектуальной жизни движения мусульман Южной Азии за независимость. В этом контексте, благодаря этому университету, среди мусульман смогли появиться многие образованные и политические лидеры, которые сыграли важную роль в политической истории Пакистана, Индии и Бангладеша.

Ключевые слова: Индийский субконтинент, мусульманин, школа олигархов, Ахмед Хан, Пакистан.

GİRİŞ

Portekizlilerin 1498 yılında Hindistan'ın Kalküta limanına ulaşmasıyla birlikte Avrupalılar bölgede etkili olmaya başlayacak ve zamanla sömürgecilğe yönelirlerken XVII. yüzyılın başından itibaren gerçekleştirmek istediklerini *East India Company*¹ vasıtasıyla yani bir şirket eliyle temine yönelmiştir. Bu arada XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren ortaya çıkan sanayi inkılabıyla baş gösteren pazar-hammadde problemi Hindistan'da şirket iktidarının yerine İngiliz hâkimiyetinin tesisini gerekli kılacaktır (Vural,1995:20).

İngilizler, sömürgecilik anlayışlarının en önemli sembol ülkelerinden olan Hindistan'daki ideal ve icraatlarını günden güne arttırmaları karşısında yüzlerce yıldır ülkeyi başarıyla yöneten Babürlü İmparatorluğu her geçen gün otoritesini kaybetmeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum XVIII. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hint alt kıtasında tamamen İngilizlerin kontrolünde olan yeni bir yönetim yapısı ve politik anlayışın gelişmesine yol açmıştır. Bu anlayışa dini, siyasi ve kültürel manada her türlü baskıya maruz kalan yerel ahali, İngilizlerin yanlış uygulamalarına karşı 1857 yılında bir isyan başlatmıştır. Sipahi Ayaklanması olarak tarihe geçen bu isyan, esasen Hindistan tarihinde İngilizlere karşı örgütlü ve güçlü bir karşı koyuşun ilk göstergesi olup önce ordu içinde, daha sonra sivil ahalinin de desteğiyle Kuzey ve Orta Hindistan başta olmak üzere ülkenin geniş bir kesiminde yayılmıştır. Netice itibarıyla bahse konu bu isyan, alt kıtada gerçekleşen Birinci Bağımsızlık Savaşı ile birlikte milliyetçilik hareketinin doğuşu olarak Hindistan'ın istikbalinde önemli bir yer teşkil ederken gelecek kuşaklara da ilham kaynağı olmuştur (Vural, 2015:181-202).

Sipahi ayaklanmasını bahane eden İngilizler, 1857'de resmen idareye el koydu.² Yönetim, Şirket'ten Devlet'e geçerken, (Sen,1958:5vd.;Ağaoğlu,1929:22vd.) Britanya ile Hristiyanlığın tabii düşmanı olarak görülen İslâm ahali, idarî kademelerden tamamen

¹ *Company Of Merchants Of London* adıyla kurulup daha sonra *East India Company* [Doğu Hindistan Şirketi]'e dönüşecek olan bu şirketin yapısı ve Hindistan'daki faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz.W.Wilson Hunter,(1987),History of India VII, (nşr. W.Jackson), New Delhi, s.43, 80; W.Haig, (1958) "*The Armies Of the East India Company*", The Cambridge History of India VI; The Indian Empire1858-1918, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi, s.161. Kraliçe I.Elizabeth'in 31 Ekim 1601 tarihli fermanıyla kurulan Doğu Hindistan Şirketi sürekli gelişmiş ve 1757'de emperyalist yayılım dönemini başlatmıştır. 1765 yılında II.Şah Alem tarafından vergi komisyoncusu olarak tanınmasıyla birlikte imparatorluğun büyük bir kesiminde hukuki kontrolü de ele geçirecektir. Geniş bilgi için bkz., B.K.Gupta, (1966),Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757: Background to the Foundation of British Power in India, London; Aziz Ahmed,(1990),Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm, İstanbul, s.23.

² Bkz., G.W.Forrest, (2000),The Indian Mutiny III ; Selections from the Letters Despatches and other State Papers Preseved in the Military Department of the Government of India, (1857-8), Delhi; S.Moinul Haq, (1968) The Great Revolution of 1957, Karachi; K.Sharma, (1985), Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947), New Delhi, s.3vd.; K. M. Panikkar, (1947)Asia and Western Dominance, London, s. 111-128.;; Bu isyan bahanesiyle İngilizlerin, sadece Cavnûr'da Hindu-Müslüman ayrımı yapmaksızın otuz bine yakın günahsız insanı topa tuttuğu, bir kısmını Ganj nehrine atarken pek çok alim, fazıl kişiyi de diri diri ateşe vererek yaktığı ve 1809'da, aradan geçen elli seneye rağmen bu meseleyi hatırladığında her Hindlinin olay sanki yeni olmuş gibi kan ağladığı ve intikam hırsına kapıldığı hususunda bkz., Abdürreşid İbrahim, (1987),20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan'da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II, (nşr., M.Paksu), İstanbul, s.291

Pakistan Devletinin Kuruluş Sürecinde Aligarh Ekolü

uzaklaştırılmak suretiyle³ ikinci sınıf vatandaşlığa itildi.⁴ Hukuk sistemi ve vakıflar düzenini tamamen değiştiren İngilizler, Farsça ve Urduca'yı yasaklamak suretiyle bir de kültür asimilasyonu başlattı. İngiliz idaresi, Hint Müslümanlarını pasif tutmak için tedbirler almaya çalıştı; Müslümanları devlet işlerinden uzak tutmanın yanısıra Müslüman-Hindu birlikteliğinin yeniden oluşmasını engellemek bu tedbirlerin başında geldi. Tüm bu gelişmeler Müslüman ulemâyı İslâmî kimliği koruma faaliyetlerine sevk etmiş, buna bağlı olarak gelişen fikrî hareketlilik neticesinde Hint Müslümanları çeşitli görüşler benimseyerek farklı düşünce yapılarından teşekkül eden ekoller doğrultusunda "ihya" sürecine girmişlerdir. "Yeniden canlandırma" olarak adlandırabileceğimiz bu sürecin eğitim-öğretim alanındaki yansımalarının sonucu olarak Müslüman halkın büyük bir kesimi medreselerde yürütülen geleneksel öğretime ağırlık vermeyi tercih ederken, diğer kısmı da modern öğretim kurumlarına yönelerek üniversiteler, yüksekokullar, araştırma merkezleri açmışlardır. Faaliyetleriyle Hint alt kıtasının eğitim-öğretim hayatına katkı sağlayan ekollerin en dikkat çekenleri gelenekçiler (Ehl-i Hadis, Deobendi), yenilikçiler (Aligarh), uzlaşmacılar (Nedve) olmak üzere üç kategoride değerlendirilir.

Hint alt kıtasında Müslüman ve gayrimüslim ahali arasında istiklal fikrinin doğuşu, gelişmesi ile birlikte Ehl-i Hadis, Ehl-i Kur'an, Tarikat-i Muhammediyye, Deoband, Nedvetu'l-Ulema, Aligarh Ekolü gibi İslam dinini yeniden ihya etme çalışmaları (Birişik,2004:1-62; Akhtar, 1989:62vd.) ve sonrasında 1906 yılında kurulan *All India Muslim League* (Hindistan Müslümanları Birliği) partisi etrafında gayrimüslim ahalinin birleşmesi ile birlikte İslam milliyetçiliği şekillenmeye başlamıştır. Müslim Lig ülkedeki Müslüman ahalinin önemli siyasi, iktisadi ve idari sorunlarını her yıl düzenli olarak yapılan toplantılarla gündeme taşıdığı gibi Müslüman ahalinin refahı ve ilerlemesi için kamuoyunu da yönlendirme icraatlarında bulunmuştur.⁵

Yukarıda bahsi geçen ekoller içerisinde en önemlisi Aligarh ekolü olmuştur. Bu ekol bugünkü Pakistan devletinin kuruluş sürecinde önemli rol oynamıştır. Ekol ismini Aligarh⁶

³ İdarede Müslümanların Hindulara oranı, 1835-1870 yılları arasında yetmişte bir nispetine kadar düşmüştü. Bkz., S.W.W. Hunter,(1871), *The Indian Musalmans*, London, s.147, 166vd. 181vd.

⁴ Bu dönemde, Müslüman ahalinin "*İngiliz idaresi altında ezilmekte olan bir millet*" olduğu hakkında bkz., S.W.W. Hunter, *The Indian Musalmans; Are they Bound in Conscience to Rebel Against the Queen ?*, Lahor 1968, s.149; Mümtaz'er Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, İstanbul 1991, s.189.; Ayrıca, İngilizlerin insanlık dışı bazı uygulamaları için bkz. I.H.Qureshi,(1957), *History of the Freedom Movement I*, , s.51; Ahmed Rıza, (1982), *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası*, (nşr., Z.Ebüzziya), İstanbul. s.43; F.R.Atay, (1943),*Hind*, İstanbul, s.53.

⁵ Hind alt kıtasındaki Müslüman ahalinin en önemli siyasi mercii olan Müslim Lig partisi, Pakistan kurulduktan sonra da devletin siyasi programının temel politikalarını oluşturan idari ve anayasal reform düşüncelerine şekil vermiştir. Müslim Lig hakkında geniş bilgi için bkz. . Syed Sharifuddin Pirzada, (1969), *Foundations of Pakistan (All-İndia Muslim League Documents:1906-1947) I*, Karachi; Kamalesh Sharma, (1985), *Role of Muslims in India Politics(1857-1947)*, New Delhi, s.114vd.; Hector Bolitho, (1954),*Jinnah Creator of Pakistan*, London,s.48vd .; Ram Gopal, (1854), *Indian Muslims a Political History (1858-1947)*, Lahore.

⁶ *Hindistan'ın Utar Pradeş eyaletinde İslâm Üniversitesi ile meşhur tarihî bir şehirdir. Delhi-Agra yolu üzerinde, Delhi'nin 120 km. güneydoğusunda Agra'nın 75 km. kuzeyinde bulunmaktadır. Bkz. Halit Eren, "Aligarh", DİA/II, s.460; A.R. Desai,(1966), *Social Bankround of India Nationalism, Bombay, s.303vd.**

şehrinden almıştır. İngilizlerin Hindistan'da uyguladığı sömürgecilik politikasına karşı Seyyid Ahmed Han tarafından başlatılan, birçok liderin de katkısıyla gelişen bilinçlenme, eğitim-öğrenim faaliyetleri Aligarh ekolü olarak adlandırılır.

Ekolün kurucusu Seyyid Ahmet Han (1817-1898),⁷ 1857 kalkışması ve bu kalkışmanın ardından gelen sıkıntılı süreçte, Hint alt kıtasındaki Müslümanlarının geleceğini güven altına almak amacıyla İngilizlerle iyi geçinme siyasetini⁸ ve kurumlarda modernleşmeye gidilmesi gerektiği fikirlerini benimsemiştir(Ahmed,1990:44; Sherwani,1987:10). Müslümanlar siyasetten uzak kaldıkları sürece Hinduların ve İngilizler karşısında siyasi, dini ve kültürel alanda kazanım elde edemeyeceklerdi. Bu sebeple Ahmed Han, siyasi alanda üç ana tema üzerinde ısrarla duruyordu. Birincisi, Müslümanlarda siyasi uyanış zaruridir; ikincisi İngilizler birer dost olarak algılanmalı, işbirliğine gidilmelidir; üçüncüsü Müslümanların, Hindistan Milli Kongresine katılmaları uygun değildir.⁹ Ahmed Han, ilk iş olarak, İngiliz yönetiminden özür diledikten sonra “Şirketin yönetimi sırasında vuku bulan bozuklukları tenkit etmek, kalkışılan isyan hareketinin art niyetli emellere sahip bireyler tarafından provake edildiğini kabul ettirmek ve Hindistan tebaasının günahsız olduğuna ikna etmek” özüne dayanan "Asbâb-ı Bagâvat-ı Hind" adlı eserini yazdı. Böylece Ahmed Han, İngiliz yönetimi üzerindeki Müslümanların kötü imajını silme amacıyla idi. İngiliz yönetimine Müslüman ahalinin masum olduğuna dair yazılar yazdı.¹⁰

Bu dönemde Müslümanların politik düşünceleri Ahmed Han'ın himayesinde yeni bir şekil almaya başlamış ve O Müslümanları İngilizlerle açık bir savaşa girmemelerinde hususunda telkin etmiştir(Bulgur,1999:119). Müslümanların yeniden eski saygınlıklarına kavuşmalarının tek yolunun Hindular gibi İngilizlerle iyi ilişkiler kurmak olduğu fikrini Müslüman liderlere aktarmıştır. Aynı zamanda bu şartlar içinde ilerleyebilmek için Müslüman ahaliden zorunlu olan Batı eğitim-öğrenim şeklini içtenlikle benimsemelerini, geçirdikleri son acı tecrübeden (1857 sipahi ayaklanması) faydalanmalarını istedi

⁷Seyyid Ahmed Han (1817-1898), Babürlü İmparatorluğuna hizmet etmiş saygın bir aileden geliyordu.1838'de babası Muhammed Muttaki'nin ölümünden sonra Doğu Hindistan Şirketi'nin Delhi'deki adliyesinde işe başladı. İngiliz görevlilerle düzenli ilişkilere girdi ve 1869-70'de İngiltere'yi ziyaret etti. Seyyid Ahmed Han bu gezi dönüşünde tamamen Batı tarzı yaşam biçimini seçmişti. İngiltere Seyyid Hanı 1869 da Hind Yıldızı Kumandanı ve 1888 de aynı derecede şövalyelikle ödüllendirildi. Seyyid Ahmed Han'ın hayatı ve düşünceleri için bkz. Shan Muhammad, (1976), Sir Syed Ahmad Khan A Political Biography, Lahore, s.41.; M.H.Hussain, (1970),Syed Ahmed Khan: Pioneer of Muslim Resurgence, Lahor.; V.Kumar Saxena, (1985),Muslims and the Indian National Congress [1884-1924], Delhi, s.38-59 ; M.Y. Abbasi, (1981),Muslim Politics and Leadership in South Asia 1876-92, İslamabad, s.58-92 ; G.Allana, Muslim Political Thought..., s. 111-124 ; Ş.Ali Düzgün, (1997),Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi, Ankara, s.31-58.

⁸ Seyyid Ahmed Han Hint Müslümanlarının kendilerini zamanın gerisinde kalmış düşüncelere mahkum eden, muhafazakarlıkları nedeniyle acı çektiklerine inanıyordu. Muniruddin Chaghtai, (2009),Historic Struggle for Pakistan (1857- 1947), (Translated., R.A. Khan), Lahore, s.12

⁹ İngiliz karşıtı olan Milli Kongreyi tenkit etti ve Müslümanlar buraya iltihak ederlerse İngilizlerin teveccühünü kaybederler, diyerek Müslümanları İngiliz taraftarlığına teşvik etti. Bu tavıryla kendisine “ Sir “ ünvanı verildi. M. A. Aziz, (1979), A History of Pakistan, Lahore, s.109 vd.

¹⁰ Seyyid Ahmed Han'ın yazmış olduğu mektuplar için bkz. Yusuf Husain, (1967),Selected Documents from the Aligarh Archives, Asia Publishing House, Aligarh.

Pakistan Devletinin Kuruluş Sürecinde Aligarh Ekolü

(Allana,1987:43). Ahmed Han sosyal ve kültürel kalkınmayı eğitimde ilerlemeye bağlı bulduğundan temelinde şu maddeleri içeren bir program izlemeye başladı (Muhammad, 1976:41;Düzgün,1997:126vd.). İlk olarak Batı eğitimini ve bilimini tereddütsüz kabul etmek ve Batı tarzında yeni bir eğitim öğrenim kurumu teşekkül ettirmek; ikincisi, değişen şartlar doğrultusunda dine ve kutsal kitaplara akılcı bir yorum getirmek; üçüncüsü, idarecilerle Müslümanlar arasındaki uçurumu kapatmak için köprüler oluşturmak üzere bir plan hazırlamıştır(Aziz,1979:111; Hussain, 2002:3vd.; Hasan, 1985:4). O Müslümanlar için kalkınmanın; Avrupa ilmini, sanatını ve yaşayış tarzını idrak ederek, bunlardan azami derecede fayda sağlayarak gerçekleştirilebileceği düşüncesini savunmaktadır.¹¹ Ahmed Han Hindistan'ın entelektüel yapısını değiştirmeyi amaçlayan eğitim projelerine 1859'da başlamış ve bu tarihten itibaren İngilizcenin eğitim dili olarak kullanılması yönünde direktifler vermiştir. Bu amaç doğrultusunda 1864'te Hindistan'a hitap eden Batı bilimlerini tanıtmak amacıyla bir cemiyet kurmuştur.

Ahmed Han, İngiliz öğrenim sistemi yoluyla Müslümanları kabuklarından çıkarmak istediğinden, kendisi tarafından kurulan “Bilim Derneği” (*Scientific Society*)¹², Urduca-İngilizce “Tehzibul Ahlak” adlı dergi çıkarmanın yanı sıra eğitim konusunda pek çok metnin çevirisini yayınlamıştır.¹³ Söz konusu dergi Müslümanların dini ve sosyal yaşamlarını kaleme alan makaleleri kapsamıştır. Bilim Derneği aynı zamanda nadir ve değerli Doğu eserlerinin yayınlanmasıyla da görevlendirilmiştir. Dernek Seyyid Ahmed Han rehberliğinde pek çok İngilizce çalışmanın Urduca çevirilerini yayınlanmasının yanı sıra iki yıl sonra 1866'da Aligarh Institute Gazette (Aligarh Enstitüsü Gazetesi) adlı haftalık bir gazete yayınlamaya başlamıştır(Abd-ul-Hak, 1959:147-149; Abbasi,1998:20). Gazete, görüşlerini İngiliz hükümetine sunarken, Hintlileri ise İngiliz idare sistemi hakkında bilgilendirmeyi hedeflemiştir. Eğitsel, sosyal ve siyasi makaleler sürekli bir şekilde bu gazetenin sütunlarında yer almıştır.¹⁴ Böylelikle Müslümanlara Batı kültürü verildiği gibi İngiliz hükümetine olan düşmanlık giderilmeye çalışılmıştır.

Seyyid Ahmed Han, söylemlerinde Hindistan'ın dârû'l-harp olmadığını ve Hıristiyan Batı kültürünün Hint alt kıtasına getirdiği yeniliklerin İslâm'a aykırı olmadığını savunmuştur. Öyle ki bir adım öteye giderek, Batı kültürünün İslami hayat biçimiyle bağlantı kurma imkânlarını görmüş ve İslam düşüncesinin geleceği için modern düşüncelerin meydan

¹¹ Seyyid Ahmed Han *Tahzib-ul-Akhlaq* adlı mecmua da Türkleri örnek gösteriyordu. “Biz ümit ediyoruz ki Hind-Pakistan Müslümanları da aynı yola girecekler ve taassuplarını bırakarak güzel yaşamaya ve kültüre yöneleceklerdir.” 1877 da Aligarh kolejini kurduğu zaman Türk elbiselerini öğrencilerin üniforması olarak seçti. Pakistan publications, (1968), *Struggle for Independence, Turkey and Pakistan Karachi*.

¹² Seyyid Ahmed Han, 24 Aralık 1870 yılında ilk sayısında programını şu şekilde ortaya koymuştur.” Bu dergiyi çıkarmamızdaki maksat Hindistan Müslümanlarını medeniyetin en güzelini arzular hake getirmektir. ...” Geniş bilgi için bkz. Şaban Düzgün, (1997)Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi, Ankara, s.131 vd; Ayrıca bu dergi Hindistan'ı batıya açan Rönesans Devrinin ilk izlenimleriydi. Muhammad Sadıq, s.250.

¹³ 1847'de yazdığı *Asar-us-sanadid* (Eski Eserler) adlı bu eserinde ayaklanmanın nedenlerini analiz etti ve İngilizlerin sert ve haksız politikalarını ortaya koydu. Geniş bilgi için bkz. Şaban Düzgün, s.131 vd

¹⁴ Gazete haftada iki defa olmak üzere Ahmed Han döneminde yayımlandı. Geniş bilgi için bkz. Shan Muhammad, (1976), *Sir Syed Ahmad Khan a Political Biography*, Lahore, s.53vd.

okumalarına karşı koyabilecek yol ve yöntemleri gözler önüne sermiştir(Hamid, 1991:398; Hussain,2001:3vd.; Sherwani, 1987:72). Bu farkındalıkları yaratmanın yanısıra Seyyid Ahmed Han, Müslümanları örgütleme ve ulus oldukları bilincini eskisi gibi güçlü hale getirme stratejisi doğrultusunda pek çok eser kaleme almıştır.¹⁵

1870 yıllarının sonlarına doğru Ahmed Han batı çizgisinde bir kolej kurma konusunda Müslümanları kendisiyle işbirliği içinde olmaları yolunda teşvik etmiştir. Şöyle diyordu; “Müslümanlar asla Arap dilini öğrenmekten vazgeçmemeliler. Bu dil atalarımızın kutsal dilidir; fakat ekonomik gücümüze ve rahat bir yaşama açılan vasıtalar İngiliz eğitim-öğrenimine bağlıdır. Bizler buna gereken önemi vermeliyiz.”¹⁶Bu kolejin projesi Müslümanlara *Aligarh Institute Gazette*’(Aligarh Enstitü Gazetesi)deki makaleler ile tanıtılmaya başlandı ve 1877 yılında Aligarh’da *Mohammadan Anglo-Oriental Collage* (Aligarh Koleji)’ni kurdu. Kolejin sınıfları kısa sürede Müslüman ailelerin çocuklarıyla dolmuştu. Kurmuş olduğu kolej aynı fikir sahiplerinin bir toplanma yeri ve liberalizm ile ilerliciliğin bir sembolü olmuştur. Bu kolej, Müslümanları batının genel anlamda uygarlığı ve özellikle de modern eğitimini kabul etmeleri için ikna etmişti (Chaghtai,2009:12; Lelyveld, 1996:103-116). Eğitim dili olarak İngilizce’nin benimsendiği Aligarh Koleji’nde İslâmî ilimler Arapça olarak okutulmanın yanısıra Urduca ve Farsça da öğretimde önemli bir yere sahip olmuştur.

Aligarh kolejinin kuruluşundan on yıl sonra Ahmed Han farklı yerlerde eğitim konferansları veren ve Müslümanlar arasında Aligarh ekolünün fikirlerini yayan, ülke çapında periyodik tutarlar düzenleyebilecek sağlam bir organizasyon kurulmadıkça, böyle büyük bsr coğrafyada hiçbir plânın tam olarak başarı sağlayamayacağı düşüncesine sahipti. Bu nedenle “Tüm Hint Müslümanları Eğitimi Kongresi” (*All Indian Muhammadan Education Congress*)’ni kurdu. Söz konusu organizasyon öğrenimi yaygın hale getirmek suretiyle Hint alt kıtasındaki Müslümanlarının eğitim-öğrenim ve politik açıdan gelişmesinde kilit rol oynamıştır. Daha sonraları kongrenin Allahabad’da yapılan toplantısında isminin “Müslüman Eğitim Kongresi” (*Mohammedan Educational Congress*) şekline çevrilmesine karar verildi.

Aligarh ekolü, 1906’da Tüm Hindistan İslam Birliği’nin kurulmasına kadar Hindistan Müslümanları için bir merkez işlevi gördü(Eren,260). Aligarh Hint alt kıtasında sosyal ve kültürel reformlar yapmayı ön gören bir ekoldür. Kendisine gaye edindiği bu amaç doğrultusunda gayet başarılı olmuş öyle ki Aligarh ekolü sayesinde Müslümanlar arasında çok sayıda sosyal, öğretici ve politik lider çıkmıştır.

Ahmed Han, 1898’ de ölünce yarım kalan çalışmalarına Muştak Hüseyin Vakar-ul-Mulk, Maulana Hüseyin Azad, Nezir Ahmed, Altaf Hüseyin Hali, , Molvi Çarag Ali, Ekber Allahabadi ,Şibli Naumani, Navab Muhsun-ul-Mulk ile Ağa Han bıraktığı yerden devam etmişlerdir(Natesan, 1981:21vd; Muhammed, 1976:273; Ahmad, 2005:17vd). Ağa Han şöyle yazmaktadır: “Günümüz tarihinde üniversite bir ulusun fikri ve ruhi bakımından uyanması ve gelişmesi için bir sıçrama tahtası olarak büyük rol oynamaktadır. Fakat Aligarh’ın

¹⁵ Tarih-i Serkeş-i Becnur, Risale-i Esbab-i Bağavat-i Hind, Loyal Muhammadans of India, Tebin-ul Kalam gibi eserleri hakkında geniş bilgi için bkz., Shayesta Khan, (2017),Sir Syed & Aligarh Movement a Bicentenary Bibliography I., Educational Publishing House, Delhi.; G.A. Natesan, (1981),*Eminent Mussalmans*, Neeraj Publishing House, New Delhi,s.1-37

¹⁶ **Urdu Dili ve Edebiyatı Ahmed Han tarafından Aligarh’da başlatılan bu hareketle ilerleme ve gelişme için büyük bir fırsat yakalamış ve bu fırsattan gerektiği şekilde yararlanarak eski ve yeni arasında farklar olduğunu göstermiştir. Hakan Kuyumcu, “Urducanın Gelişiminde Etkin Olan İlk Batılı Eğitim Kurumları ve Aligarh Hareketi”, NÜSHA VI/20, 2006, s.133-146**

Pakistan Devletinin Kuruluş Sürecinde Aligarh Ekolü

dışardan hiçbir yardım görmeksizin tamamen kendi gayretlerimizle kurulmuş olduğunu gururla söyleyebiliriz ve keza, Pakistan'ın hür ve bağımsız bir ulus olarak Aligarh Müslüman Üniversitesi içinde doğduğunu belirtiriz.” (Allana,1982:44). Ahmed Han'ın başlattığı ve Aligarh ekolü olarak adlandırılan bu ekol diğerlerince sürdürülerek bir takım müesseseler kurulmuş, konferanslar verilmiştir. Yazdıkları makale, çıkardıkları gazete ve verdikleri konferanslarla Hindistan Hilafet hareketlerine de katkı sağlamışlardır. Hindistan Hilafet hareketi öncülerinden Şevket Ali(1873-1938) ve Muhammed Ali (1878-1931, Aligarh ekolünde yetişmiş önemli simalardan olup, çıkardığı gazete ve dergilerdeki yazıları yanında Hindistan'da Osmanlılar için yardım toplanmasına ve Balkan savaşlarında doktorlardan oluşan bir heyetin Türkiye'ye gönderilmesine öncülük yaptı(Özcan,2010:30,499).

Belli bir süre dönemin farklı üniversitelerine bağlı olarak eğitim veren Aligarh kolej, 1888'e kadar Kalküta'ya bu tarihten sonra Allahabad Üniversitesi'ne bağlı, nihayetinde 1920 yılında üniversite statüsüne kavuşarak “Aligarh Muslim University” adını almıştır.¹⁷ Aligarh Müslüman Üniversitesi kuruluşundan itibaren itibaren birçoğu meşhur müsteşriklerden olmak üzere pek çok yerli ve yabancı hoca burada ders vermiştir. Bunlar arasında T.W. Arnold, J. Horovitz, A. Tritton, Şiblî Nu'mânî, O. Spies, Habîbürrahmân Hân Şirvânî ve Hamîdüddîn Ferâhî gibi isimleri bunlar arasında sayabiliriz. Kolej, Hint alt kıtasında, Batı'nın gelişen modern ilimlerinin okutulduğu ve Batı tarzı öğretim ve araştırma tekniklerinin uygulandığı bir kurum olmuştur. Faaliyetleriyle Hint alt kıtasının eğitim-öğretim hayatına katkı sağlayan ekol, bölgenin 1947'de Hindistan ve Pakistan adıyla iki ayrı ülke biçiminde şekillendirilmesinden sonra da varlığını sürdürmüştür. Merkezlerini ve önemli eğitim kurumlarını Pakistan'ın kuruluşundan sonra bu ülkeye taşıyan ekol, medrese eğitimini devletin eğitim sistemine adapte etmiştir.

SONUÇ

Hint alt kıtasındaki Müslümanları eğitim, öğretim ve siyaset alanlarında aydınlatmak amacıyla kitap, dergi ve gazeteler çıkarılmış, eğitim konferansları verilmiştir. Bu bağlamda Seyyid Ahmed Han, Müslüman ve Hinduların birbirinden çok farklı olduklarını demokratik seçimlerde Hinduların Müslümanlardan sayıca fazla olduklarından eşit temsil edilemeyeceklerini aynı zamanda Urdu diline Müslümanların sahip çıkması gerektiğini aksi halde kültürlerinin önlenemez bir yozlaşma sürecine gireceğini dile getirmiştir. Böylelikle iki farklı ulus iki farklı kültür ve gelenek vurgusu yaparak Müslümanları bilinçlendirmiştir. Çeşitli alanlarda gerçekleştirmiş olduğu reformlar sayesinde Hint alt kıtasındaki Müslümanlar yeni dünya düzenine uyum sağlamaya başlamıştır. Toplumsal açıdan orta ve yüksek sınıfa mensup Müslümanların çocuklarının okuduğu bu okullar, aynı zamanda Pakistan'ın kurulmasında rol oynayan kadroların yetiştiği merkez olmuş ve ilk kez ayrı bir devlet fikri bu okullarda dillendirilmeye başlanmıştır.

Aligarh ekolü, Hint Müslümanlarının politik gelişimleri için sadece bir kolej ve üniversite değil, aynı zamanda hayatın her kesiminde onların haklarını koruyabilmek için diğerlerinden ayrı olarak, organize olmaları gerektiğini kendilerine hatırlatan bir hareket olmuştur. Verilen konferanslar, çıkarılan gazeteler ve kitaplarla Müslüman ahalinin

¹⁷Bugünkü Aligarh Müslüman Üniversitesi hakkında geniş bilgi için bkz. Zaferullah Dauî, (1995),Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları, İstanbul,s.297; M. A. Aziz, A History of Pakistan, s.108.; W. Cantwell Smith, (1943), Modern İslam in India a Social Analysis, Minerva Book Shop , Lahore,s. 43vd;Aijad Ahmad, Aligarh Muslim University an Educational and Political History 1920-47, Lata Sahitya Sadah 2005 s.17vd.; Suresh Chandra Ghosh, (1977), Development of University Education 1916-1920 Il., Sterling Publishers, New Delhi,s.96-223.

bilinçlenmesi için aktif rol oynamıştır. Aligarh ekolü sadece Kuzey Hindistan ile bağlantılı değildir, Hint alt kıtasının diğer bölgelerinde de etkisi fazla olan bir harekettir. Kurmuş olduğu Aligarh kolejinde veya Üniversitesinde yetişenler güney Asya Müslümanlarının bağımsızlık hareketinin fikri alt yapısında rol oynamışlardır. Bu bağlamda bu üniversite sayesinde Müslümanlar arasında birçok sosyal, öğretici ve politik liderlerin çıkması gerçekleşebilmişti. Bu liderler Pakistan, Hindistan ve Bangladeş'in siyasi tarihinde önemli roller üstlenmişlerdir. Aligarh kolejinde veya Üniversitesinde yetişenler liderlere baktığımızda: Liyakat Ali Han Pakistan devletinin ilk başbakanı Eyüp Han başbakanlık görevinden sonra 1958-1969 yılları arasında Pakistan cumhurbaşkanı, Khawaja Nizamuddin Pakistan devletini ikinci genel valisi, Muhammad Mansur Ali, Bangladeş'in üçüncü başbakanı, Sheikh Abdullah ve Mufti Muhammed Syed Jamnu ve Keşmir bakanı, Zakir Husain, Hindistan'ın üçüncü Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır.

KAYNAKÇA

- ABBASİ, M.Y. (1981), *Muslim Politics and Leadership in South Asia 1876-92*, İslamabad.
- AHMAD, A. (2005), *Aligarh Muslim University an Educational and Politcal History 1920-47*, Lata Sahitya Sadah, Ghaziabad.
- AHMED, A. (1990), *Hindistan ve Pakistan'da Modernizm ve İslâm*, Yöneliş Yayınları İstanbul.
- AHMET, A. (1929), *İngiltere ve Hindistan*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul.
- ALLANA, G. (1982), *Bir Milletın Yaraticısı Cinnah*, (nşr., Ahmet Edip Uysal), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- ALLANA, G. (1987), *Muslim Political thought the ages 1542-1947*, New Delhi.
- ATAY, F.R. (1943), *Hind*, İstanbul.
- AKHTAR, S. (1989). *Pakistan Since Independence the Political Pole of the Ulama I*, University of York.
- AZİZ, M. A. (1979), *A History of Pakistan*, Pilgrim Reader Books, Lahore.
- BİRİŞİK, A. (2003), "Medrese: Hint alt kıtasında medrese", *DİA/XXVII*, (s.333- 338).
- BİRİŞİK, A. (2004/2), "Hint alt kıtasında İslam araştırmalarını dünü bugünü: Kurumlar, İlim faaliyetler, şahıslar, eserler", *DİVAN İlimi Araştırmalar*, S.17,(s. 1-62).
- BOLİTHO, H. (1954), *Jinnah Creator of Pakistan*, London.
- BULGUR, D. (1999), "1850-1907 Yılları Arası Hind Yarımadası'ndaki İslami Fikir Akımları", Ankara, (yayınlanmamış Doktora tezi).
- CHAGHTAI, M. (2009), *Historic Struggle for Pakistan (1857- 1947)*, (Translated., R.A. Khan), Lahore.
- DAUİ, Z. (1995), *Pakistan ve Hindistanda Hadis Çalışmaları*, İstanbul.
- DESAİ, A.R. (1966), *Social Bankround of India Nationalism*, Bombay.
- DÜZGÜN, Ş.A., (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entellektüel Modernizmi*, Ankara.
- EREN, H. "Aligarh", *DİA/II*, s.460.
- FORREST, G.W. (2000), *The Indian Mutiny 1857-58 III.*, Calcutta.
- GEORGE, K. (1985), *British Administration During The Revolt of 1857*, New Delhi.
- GHOSH, S.C. (1977), *Development of University Education 1916-1920 II.*, Sterling Publishers, New Delhi,(s.96-223).
- GOPAL, R. (1854), *Indian Muslims a Political History (1858-1947)*, Lahore.
- GUPTA, B.K. (1966), *Sirajuddaullah and the East India Company, 1756-1757: Background to the Foundation of British Power in India*, London.
- HAİG, W. (1958), "The Armies Of the East India Company", *The Cambridge History of India VI; The Indian Empire 1858-1918*, (nşr.H.H.Dodwell), New Delhi, (s.161-163).

Pakistan Devletinin Kuruluş Sürecinde Aligarh Ekolü

- RAHMAMÍ B.M.R. HASSAAN,(1959) *The Educational Movemenet of Sir Ahmed Han 1858-1898*, London University, London.
- HAQ, S.M., (1968), *The Great Revolution of 1957*, Karachi.
- HUNTER, S.W.W. (1871), *The Indian Musalmans*, London.
- HUNTER, W.W. (1987), *History of India VII*, (nşr. W.Jackson), New Delhi.
- HUSAIN, Y. (1967), *Selected Documents from the Aligarh Archives*, Asia Publishing House, Aligarh.
- HUSSAIN, M.H. (1970), *Syed Ahmed Khan: Pioneer of Muslim Resurgence*, Lahor.
- INNES, A.D. (1985), *A Short History of The British in India*, New Delhi.
- İBRAHİM, A.(1987), *20. Asrın Başlarında İslâm Dünyası Çin ve Hindistan'da İslâmiyet (Kore, Singapur, Endonezya, Hind Adaları ve Hicaz Notları) II*, (nşr., M.Paksu), İstanbul.
- KHAN, S. (2017), *Sir Syed & Aligarh Movement a Bicentenary Bibliography I.*, Educational Publishing House, Delhi.
- KUYUMCU, H. (2006) "Urducunun Gelişiminde Etkin Olan ilk Batılı Eğitim Kurumları ve Aligarh Hareketi", *NÜSHA VI/20*, (s.133-146).
- MALLESON, G. B. (1999), *The Indian Mutiny of 1857*, New Delhi.
- MUHAMMAD,S. (1976), *Sir Syed Ahmad Khan A Political Biography*, Lahore.
- NATESAN, G.A. (1981), *Eminent Mussalmans*, Neeraj Publishing House, New Delhi.
- PAKDEMİRLİ, M.N. (2015), "Hint alt kıtasında dini Ekoller ve din Eğitimi", *EKEV Akademi Dergisi*, S.62, (s.425-452)
- Pakistan Publications, (1968), *Struglge for Independence*, Turkey and Pakistan Karachi.
- PANİKKAR, K.M. (1947), *Asia and Western Dominance*, London, s. 111-128;
- PİRZADA S.S. (1969), *Foundations of Pakistan (All-India Muslm League Documents:1906-1947) I.*,Karachi.
- Preseved in the Military Department of the Government of India*, (1857-8), Delhi.
- QUREŞHİ, I.H. (1957), *History of the Freedom Movement I*. Karachi.
- RIZA, A. (1982), *Batının Doğu Politikasının Ahlâken İflası*, (nşr., Z.Ebüzziya), İstanbul.
- SAXENA, V.K. (1985), *Muslims and the Indian National Congress (1884-1924)*, Delhi.
- SHARMA,K. (1985), *Role of Muslims in Indian Politics (1857-1947)*, New Delhi.
- SHERWANİ, L. A. (1996), *The Founder of Pakistan*, Karachi.
- SMİTH, W. C. (1943), *Modern İslam in India a Social Analysis*, Minerva Book Shop , Lahore.
- VURAL, S. (1995), *İngiliz Hakimiyetinin Hindistan'da Tesisi*, Malatya.(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- VURAL, S. (2015), "Sipahi Ayaklanmasının Siyasi Sebepleri", *Belgü /2*, Ardahan, s.181-202.
- ÖZCAN, A. (2010), "Şevket Ali", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXXIX*, s. 30
- ÖZCAN, A. (2010), "Muhammed ", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi XXX*, s. 499-500